

Izvorni znanstveni rad

DOI: <https://doi.org/10.17234/Croatica.69.5>

UDK: 94(439:497.5)"17/18"

811(439:497.5)"17/18"

Primljen: 17. IV. 2025.

Prihvaćen: 19. IX. 2025.



MAĐARSKO-HRVATSKI SPOR OKO JEZIKA (ZAŠTO HRVATSKI NIJE POSTAO SLUŽBENI JEZIK 1790. GODINE?)

Ladislav (László) Heka

Sveučilište u Szegedu, Pravni fakultet, Institut za poredbeno pravo i pravnu teoriju

heka@juris.u-szeged.hu

ABSTRACT

HUNGARIAN-CROATIAN LANGUAGE DISPUTE

(WHY DID CROATIAN NOT BECOME AN OFFICIAL LANGUAGE IN 1790?)

Although it would ultimately lead to a serious disruption of Croatian-Hungarian relations, the language movement that emerged in Hungary in the 1780s and 1790s was not essentially political in nature. Prominent writers of the time praised the Hungarian language, lamenting that it had been neglected and that the aristocracy hardly spoke it anymore. Namely, the official language was Latin, communication with the court was in German, and the language of diplomacy was French. The aristocracy spoke these three languages, but they barely knew Hungarian. Since the language was part of Croatian self-government rights, Croats opposed the laws introducing the Hungarian language. In addition, they considered it less valuable, some even unworthy in comparison with Latin or French, or German. Therefore, the movement for the preservation and elevation of the Hungarian language was largely directed against this opinion, but generally against the position of the Hungarian aristocracy that Latin was the only constitutional language. The leaders of the movement were socially lower-ranking writers and high school teachers without any functions or political ambitions. Their initiative was not directed against other nationalities and was not intended to impose the Hungarian language on them, although it would later become assimilating. Thus, the originally cultural movement

acquired political connotations. Something similar happened a few decades later in Croatia when the Croatian National Revival grew into an anti-Hungarian Illyrian movement.

Keywords: Hungarian; Latin; Croatian municipal rights; Articles of the Hungarian Language Act; Croatian resistance to the introduction of the Hungarian language

UVOD

Jedno od najspornijih pitanja osmostoljetne hrvatsko-mađarske državne zajednice vezano je za uvođenje mađarskog jezika u službenu uporabu. Činjenica je da je pojavom francuske revolucije među narodima Habsburške Monarhije postalo jasno koliko značenje ima jezik u procesu izgradnje nacionalnog identiteta. Naročito je to bilo važno Mađarima, svjesnima da ne čine apsolutnu većinu stanovništva Kraljevine Ugarske, te da njihov jezik, potpuno različit od svih susjednih jezika, postaje sve manje važan. Uglavnom se koristio među seljaštvom i građanstvom u nastajanju, dok ga je plemstvo sve više zanemarivalo. Kad je evangelički teolog, književnik i filozof weimarske klasike Johann Gottfried Herder u svom povijesno-filozofskom djelu *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (1791) ocijenio da će se malobrojni Mađari stopiti sa slavenskim i inim narodima koji žive u Ugarskoj, i da će slijedom toga nestati mađarski jezik,¹ to je bilo jasno upozorenje da nastajuća inteligencija mora poduzeti sve ne bi li se jezik prvo očuvao, a zatim i uznapredovao.

Zato se u narodu brzo proširilo uvjerenje da Mađari moraju svoj materinski jezik prvo uvesti kao nastavni jezik, a kasnije, kada se stvore uvjeti, i u zakonodavstvo, upravu i sudstvo. Inicijativu za legalizaciju mađarskog jezika inicirali su mađarski pisci, nastavnici i srednjoškolski profesori mađarskog jezika (Ferenc Kazinczy, György Bessenyei, Gedeon Ráday), vjerojatno i ne sluteći da će time uzrokovati veliki politički i u konačnici državnopravni spor. On je doveo do teškog narušavanja saveza između dva „bratska naroda” kako su se Hrvati i Mađari do tada oslovljavali. Hrvati su u mađarskom prijedlogu vidjeli pokušaj nametanja mađarskog jezika, a Mađare je teško razočarala činjenica što zbog protivljenja „posestrima zemalja” ne mogu uvesti svoj materinski jezik u nacionalni sabor, upravu, pravosuđe. Otporu

¹ „Da sind sie jetzt unter Slawen, Deutschen, Wlachen, und andern Völkern der geringere Teil des Landeseinwohner, und nach Jahrhunderten wird man vielleicht ihre Sprache kaum finden” (Herder 1791).

uvođenju mađarskog jezika priključili su se i pripadnici narodnosti.² Kako se spor odužio kroz desetljeća, to su međusobne frustracije postale sve veće. Kada je nakon 54 godine Ugarski sabor 1844. konačno ozakonio mađarski jezik, odnosi između dva saveznička naroda dospjeli su na ivicu sukoba.

KORIJENI SUKOBA

Johann Gottfried Herder kretao se uglavnom u krugu slavenskih evangelističkih znanstvenika, pisaca i teologa, koji su zastupali mišljenje da je „Hungária”, tj. Ugarska savezna država, u kojoj osim Mađara i Hrvata žive i Slovaci, Srbi, Rusini, Ukrajinci i drugi slavenski narodi. Stoga je njegova tvrdnja o „nestanku” mađarskog jezika poput kumanskoga predstavljala temelj za kasniji mađarski strah i odium od panslavenskog, pa tako i od jugoslavenskoga pokreta. Zato je svaki oblik slavenskog povezivanja, od ilirskog pokreta preko jugoslavenske ideje do trijalizma, smatran velikom opasnošću za opstanak države, pa su Mađari nastojali odvratiti Hrvate od toga. Hrvatsko-mađarski savez koji je stvoren 1102. godine podrazumijevao je postojanje ustava (nepisanog), koji jamči prava pripadnicima dvaju naroda (do 1848. samo staležima). To je značilo da su konstitutivni čimbenici Hrvati i Mađari (koji su nagodbom 1868. godine postali „politički narod”), a ostali državljani su pripadnici narodnosti.

Kada su dakle Mađari 1790. inicirali uvođenje mađarskog jezika u Ugarskoj, istodobno su ponudili Hrvatima da unutar svojih granica uvedu hrvatski jezik. Hrvatski nunciji ostali su dosljedni kod saborskih naputaka da u Hrvatskoj i Slavoniji latinski jezik ostane službeni. Nakon smrti kralja Leopolda II. naslijedio ga je sin Franjo II., koji je nakon krunidbe u Budimu (6. lipnja 1792) sankcionirao zakon kojim se u ugarske škole uvodi mađarski jezik kao obvezni predmet, a u hrvatske kao fakultativni (Zak. članak 1792:VII). Isti je zakon mjesec dana kasnije (11. kolovoza 1792) proglasio Hrvatski sabor.³ Izvorni cilj mađarskog pokreta bio je očuvanje i unapređenje zapuštenog i podcijenjenog mađarskog jezika, koji je aristokracija sve

² Prema mađarskoj doktrini Krune Svetog Stjepana narod (kasnije „politički narod”) jesu Mađari, u Hrvatskoj i Slavoniji Hrvati, dok drugi narodi imaju status „narodnosti”, što je ozakonjeno 1868. u zakonu o narodnostima.

³ U hrvatskim se gimnazijama nastava mađarskoga jezika odvijala po dva sata tjedno te je za tu svrhu tiskan priručnik pod naslovom *Institutionum Linguae et Litteraturae Ungaricae in usum scolasticae MCDCCXCI* (cit. prema drugom izdanju iz 1803. godine).

manje govorila. Ona se služila trima jezicima: službeni jezik bio je latinski, komunikacija s dvorom odvijala se na njemačkom, a diplomacija se vodila na francuskom jeziku. Glavni mađarski cilj bio je ne samo potiskivanje nego i ukidanje latinskog jezika iz političkog i javnog života. Njega je u Mađarskoj trebao zamijeniti mađarski, a u Hrvatskoj hrvatski jezik. Međutim u saborskim se raspravama izbjegavalo „nametati” Hrvatima naziv jezika, pa se zato kazivalo neka si oni sami ozakone „svoj” jezik. Pritom je bilo nedvojbeno da im je materinski jezik hrvatski, jer su njime govorili i pisali Zrinski, Frankopani i drugi odličnici iz zajedničke povijesti. Osim toga na hrvatskom jeziku Petar Zrinski napisao je i Mađarima poznato djelo *Adrianskoga mora sirena* (Venecija, 1660), u svojoj tiskari u Nedelišću Nikola IV. Zrinski u razdoblju od 1570. do 1590. dao je tiskati djela *Novi Zakon, Kerstjanski navuk* Mihaela Bučića te prijevod *Tripartita* pod naslovom *Decretvm koteroga ie Verbewczi Istvan diachki popiszal ... od Ivanvssa Pergossicha na Szlouienßki iezik obermien* (Brlobaš 2024: 5, András 2014: 14). Premda piše da je Pergošić *Tripartitum* preveo na „slovinski” jezik, nitko ga proteklih stoljeća ne spominje drugačije nego kao hrvatski prijevod. Dakle u Mađarskoj nije bilo upitno da Hrvati govore hrvatskim jezikom, jer se to potvrdilo kroz stoljeća suživota.

No Hrvati nisu htjeli u svojoj zemlji ozakoniti materinski jezik, nego su ustrajali na latinskom. Dakako, odgovoriti jednoznačno na pitanje zašto doima se teškom zadaćom, jer je moguće ponuditi više odgovora. S jedne strane latinski jezik bio je duboko ukorijenjen u Hrvatskoj i Slavoniji, a s druge strane njegovo bi možebitno ukidanje otvorilo put da se uz „narodni” jezik na mala vrata ozakoni i mađarski kao službeni jezik (barem u nekim sferama društvenog života). Dodali bismo još i podijeljenost hrvatskog društva oko naziva nacionalnog jezika. Kada je on 1847. postao službeni jezik, onda je to učinjeno pod nazivom „narodni”. Nije ga se nazvalo hrvatskim jer se smatralo da bi se time od proklamirane jugoslavenske ideologije mogli udaljiti Srbi. Osim toga latinski jezik je bio europski i svjetski jezik kulture, znanosti, civilizacije na kojemu su napisana najmonumentalnija književna djela, znanstvene rasprave. Usto je bio i jezik Katoličke crkve, bogoslužja, jezik prosvjete i uprave, jezik Sabora (Sikirić Assouline 2009: 259). Povezivao je Hrvate sa svekolikom katoličkim svijetom, bivajući i simbolom hrvatskog nacionalnog identiteta te je Hrvate činio dijelom razvijenoga svijeta. U odnosu na njega su hrvatski ili mađarski jezik doista mogli imati prizvuk provincijalizma, pa čak i barbarizma (Smičiklas i Marković 1892: 291). Hrvatska je po broju književnih djela i znanstvenih radova napisanih na latinskom jeziku druga u Europi (iza Talijana), a u Hrvatskoj je latinski

kao službeni jezik bio najduže u uporabi u cijeloj Europi (do 1847. godine). Tako je, dakle, latinski jezik u Hrvatskoj i Slavoniji doživljavan kao brana za očuvanje ne samo jezičnoga nego i političkoga identiteta.

Premda su Mađari na ugarskim saborima velikom većinom glasova donosili zakone koji su izražavali njihovu volju, kralj je odbijao potvrditi one zakone kojima se nameće obveza Hrvatima ukoliko za takav zakon nisu glasovali hrvatski nunciji. U donjem domu Ugarskog sabora kraljevine Hrvatsku i Slavoniju (dakle ne „Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju”) zastupala su u Hrvatsko-slavonskom saboru izabrana dva nuncija te prabilježnik (protonotar), dok je u gornjem domu također bio jedan izabrani saborski nuncij te magnati i prelati iz Hrvatske i Slavonije. Oni su iznosili stajališta Hrvatsko-slavonskog sabora i u ime posestrima zemalja glasovali o zakonskim prijedlozima. Pokušaji velike većine mađarskih nuncija usmjereni na ozakonjivanje mađarskog jezika zbog protivljenja Hrvata uglavnom su na saborima doživljavali brodolome, čime je nezadovoljstvo prema Hrvatskoj i Slavoniji raslo. Pitanje legalizacije mađarskog jezika prvo je postalo hrvatsko-mađarski jezični sukob, a kada se postavilo pitanje prava građanstva, koje su u Hrvatskoj imali samo rimokatolici, ali ne i u Slavoniji, taj je spor dobio ustavnopravni karakter.

Od 1790. do 1848. na saborima se, ali i kroz znanstvene rasprave, vodio prijepor oko toga kako su mađarski kraljevi dospjeli na hrvatsko prijestolje, čiji su Slavonija, Rijeka, Međimurje, je li Hrvatska ravnopravna Mađarskoj ili je samo pokrajina itd. Postavljena su dakle pitanja koja u prethodnih sedam stoljeća nisu bila na dnevnom redu, jamačno stoga što međusobni odnosi nisu bili opterećeni nesporazumima.

Mađarski znanstvenici, uglavnom pravnici i povjesničari, počeli su dokazivati da su Hrvatska Slavonija, Dalmacija potkraj 11. stoljeća poražene na bojnopolju, pa su stoga „podložne strane” (*partes subjectae*), a Hrvati su iznijeli stajalište o postojanju *Pacta conventae* iz 1102. kako bi time potvrdili da je Hrvatska „posestrima zemlja” (*socia regna*). Uz ova dva postojeća gledišta spomenimo da latinski prijevodi zbirke pravnih propisa *Corpus Iuris Hungarici* koriste formulaciju „pridružene strane” (*partes adnexae*). Vjersko pitanje bilo je čvrsto povezano s naprijed navedenim. Naime mađarski protestanti tvrdili su da se hrvatski zakoni koji pravo građanstva pridržavaju samo rimokatolicima nikako nisu mogli odnositi na Virovitičku, Požešku i Srijemsku županiju, tj. na Slavoniju, a usto su doveli u pitanje i njezin pravni status. Pitanje Rijeke, naravno, nikada nije riješeno na zadovoljavajući način ni za jednu stranu, pa u pravno-političkim raspravama 1790. godine tako nešto nije ni trebalo očekivati.

UGARSKI SABOR 1790/91.

Vraćanje ustavnog života u Hrvatsku i Mađarsku dočekano je 1790. godine s velikim oduševljenjem. Sabor u Budimu sazvan je nakon 35 godina za 6. lipnja 1790. Kako bi se onemogućilo da Austrija opetovano pokuša s apsolutizmom, utjecajni zagrebački veliki župan Nikola Škerlec 15. travnja 1790. inicirao je sjedinjenje s Mađarima u neraskidivu svezu („nos indissolubili nexu Hungariae jungamus”). Hrvatsko-slavonski sabor sastao se 12. svibnja 1790. pod predsjedanjem novoga bana Ivana Nepomuka Erdődyja (1790–1806) te je izabrao poseban odbor koji je imao zadaću izraditi naputak (*instructio dominorum ablegatorum*) za svoje nuncije (Horvat 1906). U naputku se od njih tražilo neka na Ugarskom saboru ozakone stvaranje „zajedničke vlade” s Ugarskom radi zajedničkog rješavanja svih pitanja, ali tako da ustav i zakonodavstvo dviju zemalja ostanu netaknuti.⁴ Ovakvo stanje neka potraje dotle dok se u sastav Hrvatske i Slavonije ne vrate područja zaposjednuta od strane Osmanskog Carstva („Turska Hrvatska”) i Mletačke Republike (Dalmacija) (Miskolczy 1927: 46, Šišić 1975: 383).⁵ Osim toga Hrvatska i Slavonija sukladno naputku odriču se financijske samostalnosti („Posao povećanja ili umanjenja poreza neka se od sada raspravlja u zajedničkom saboru, a ne drugdje”), glede jezika ostaju ustrajne da se u sudstvu, upravi i uopće u javnom životu treba uredovati na latinskom jeziku, dok se njemački jezik ukida i u vojnim poslovima, gdje ga treba zamijeniti hrvatski jezik (Horvat 1925). Naposljetku glede pitanja ravnopravnosti protestanata trebalo je braniti propise hrvatskih zakona, po kojima protestanti nisu mogli steći pravo građanstva u Hrvatskoj.

Hrvatsko je izaslanstvo – koje su činili Nikola Škerlec u gornjemu domu te Franjo Bedeković i Adam Škerlec (Nikolin nećak, podžupan Zagrebačke županije) u donjemu domu Ugarskog sabora – dočekano kao delegacija „bratskog naroda” i ništa nije dalo naslutiti kako će uskoro započeti spor koji će u konačnici dovesti do nestanka državne zajednice.

⁴ Usp. Govor velikog župana Zagrebačke županije Nikole Škerleca na sjednici županijske skupštine dne 15. travnja 1790, Arhiv Mađarske dvorske kancelarije (Magyar Udvari Kancellária Levéltára) u okviru Državnog arhiva u Budimpešti (Magyar Országos Levéltár, MOL).

⁵ U naputku se kaže: „Dok se ne predobiju oni dijelovi Hrvatske, koje sada drži Turska i Mletačka, pa dok se na okupu ne nađe tolik broj županija, da budu mogle uzdržavati jednu visoku političku oblast (dicasterium), – primat će preostalih šest županija naredbe od Namjesničkoga vijeća; zato neka se vazda k istomu vijeću uzimaju hrvatski činovnici (t. j. savjetnici, tajnici i perovode) prema razmjeru šest hrvatskih i slavonskih županija.”

S obzirom na to da je pitanje uvođenja mađarskog jezika u proteklih stotinjak godina dijametralno suprotno predstavljano u mađarskoj i hrvatskoj znanosti, u ovom radu dajemo nešto širu sliku toga problema. U duhu načela *audiatur et altera pars* predstavljamo i mađarsko stajalište.

U 18. stoljeću mađarsko je društvo najprije latinizirano, a zatim germanizirano. Kratkotrajni nacionalni zanos koji je izazvan širenjem mađarskog jezika ubrzano je uspavan. Aristokracija je putem titula i počasti bila odana dvoru, a dio srednjega plemstva pristupio je nacionalnim pokretima sredina u kojima žive. Napose to vrijedi za područje Gornje Ugarske (današnje Slovačke) i Sedmogradske (Siebenbürgen, Erdély, Transilvanija). Konzervativni krugovi bliski Beču bili su čvrsto uvjereni da je očuvanje latinskog jezika jamstvo opstanka starodavnoga nepisanoga staleškog ustava, pa bi zato ozakonjivanje mađarskoga jezika u javnom životu, upravi, sudstvu i prosvjeti bila revolucionarna ideja koja bi mogla ugroziti mađarsku, a time i hrvatsku ustavnost. Do promjene u pogledu pitanja službenog jezika došlo je uslijed dekretâ Josipa II. iz 1784. koji su za cilj imali ostvarivanje jedinstva Habsburške Carevine putem ozakonjivanja njemačkoga jezika kao zajedničkoga svim zemljama Monarhije (Soós 2005: 265, Marczali 1885: 533). Kralj je 11. svibnja 1784. donio uredbu o uvođenju njemačkog jezika u zakonodavstvo, središnju i lokalnu upravu, kao i srednje i visoko školstvo (Szilágyi 1876: 16). Sukladno uredbi koju je Namjesničko vijeće 18. svibnja proslijedilo mađarskim upravnim jedinicama njemački jezik trebao se uvesti odmah, izuzimajući županije i gradove, u kojima bi se s uvođenjem čekalo jednu godinu, te svjetovne i crkvene sudove, u kojima se s implementacijom trebalo čekati tri godine. Kralj je propisao da sve činovničke poslove, prijam u srednje škole i izbor za saborske nuncije uvjetuje znanjem njemačkog jezika. Ovu uredbu smatrao je sredstvom koje će olakšati funkcioniranje javne uprave s obzirom na veliki broj jezika koji se u Monarhiji koristio. Bilo mu je nedvojbeno da taj zajednički jezik mora biti njemački, jer je to jezik dvora, a usto njime govori najviše stanovnika. Međutim takva u biti nasilna germanizacija izazvala je snažno negodovanje mađarskog plemstva, koje u njoj nije vidjelo opasnost za svoj materinski jezik, koji značajan dio magnata nije ni govorio, nego za latinski jezik. S obzirom na to da se javnopravni status Ugarske (i Hrvatske) temeljio na latinskom jeziku, njegov je opstanak bio zalag ustavnog poretka. Zato se protivljenje njemačkom jeziku nije temeljilo na nacionalnim razlozima, nego na prepoznavanju opasnosti od toga da će ujedinjavanje carstva, koje počinje stvaranjem jedinstvenog jezika, u konačnici dovesti u opasnost njihova staleška prava. Usto je srednje

plemstvo uvidjelo kako postoji opasnost i od gubitka vlasti u županijama, jer su po uredbi o službenom jeziku činovnici u državnim i županijskim uredima tijekom vremena mogli biti samo oni koji znaju njemački.

Josip II. dana je 28. siječnja 1790. opozvao sve svoje dekrete i vratio Monarhiju u stanje u kojem je bila u studenom 1780. godine. Međutim sada su Mađari preuzeli kraljeve ideje o jednom jeziku, kojima su se do tada žestoko protivili, te su se počeli zauzimati za legalizaciju mađarskog jezika. Prvi službeni dokument nastao na mađarskom jeziku jest kraljevski otpis napisan u Ugarskoj kraljevskoj kancelariji na latinskom i mađarskom jeziku 18. prosinca 1789. U njemu se obećava vraćanje ustava i ispravljanje nepravilnosti koje su bile predmetom pritužbi. Ugarska kancelarija kraljevskim je otpisom od 7. travnja 1790, u čijem privitku se nalazi i okružnica, najavila da se umjesto njemačkog jezika u javnu prosvjetu uvode mađarski i latinski jezik kao nastavni. U odluci se naglašava da se mađarski jezik mora širiti, ali se istodobno ne smije spriječiti nastava bilo kojeg drugog jezika koji se govori u domovini (Völgyesi 2009). Glavnina plemstva u mađarskim županijama bila je za „domovinski jezik”, s tim da je pod izrazom *patria lingua* razumijevala latinski jezik, a i sam grof Széchenyi zauzimao se za vraćanje latinskog jezika, što se i dogodilo. Jedino je u Sedmogradskoj ostao na snazi mađarski jezik, koji se među Sikuljcima koristio u komunikaciji sa središnjim vlastima. Kraljev referent u ovom pitanju bio je član Državnog vijeća József Izdenczy (od 1811. barun), koji je imao golemu ulogu u cijelom postupku ozakonjivanja mađarskog jezika, pritom zastupajući provladinu politiku. Podupirali su ga grof Ferenc Balassa i bivši hrvatski ban barun János Mednyánszky, član Namjesničkog vijeća, koji su također zastupali gledišta bliska bečkom dvoru (Strada 1940: 119–120, Szekfü 1926, Haarmann 2019: 42).

Za razliku od županija *vox populi* tražio je uvođenje mađarskog jezika, koji je doskora postao nositelj mađarske nacionalne samosvijesti i temeljno javnopravno pitanje. Mađarski pisci, napose Ferenc Kazinczy, veličali su mađarski jezik i kritički se odnosili prema mađarskim vladajućim krugovima zato što su svoj materinski jezik zamijenili njemačkim i francuskim. Dobri poznavatelji prilika prepoznali su da se narodnosti neće solidarizirati s mađarskim nacionalnim težnjama, ali je primjerice Miklós Révai izrazio neutemeljenu nadu da će uz pomoć mađarskog obrazovnog sustava Raci (Srbi), Rumunji i Nijemci „dragovoljno postati Mađari”. Kazinczy je pak tvrdio da će „nastati vječni zid između Mađara i Nemađara”, tako da će „stranci ili postati Mađari ili će umrijeti od gladi” (Marczali 1907, I: 370).

REGNUM REGNO NON PRAESCRIBIT LEGES

Na Ugarskom su saboru i ugarski primas grof József Batthyányi kao predsjednik Kuće velikaša i kraljev personalis József Ürményi pozdravne govore održali na mađarskom jeziku, koji je prevladavao u donjem domu, dok su u Kući velikaša diskusije i nadalje vođene na latinskom jeziku. Nije ni čudo da je u takvom raspoloženju prevagnulo radikalnije stajalište, pa su mnogi od nazočnih odmah željeli da mađarski jezik postane službeni u zakonodavstvu i upravi. U tom kontekstu treba onda promatrati i istup hrvatskih nuncija. Njihov stav bio je poražavajući za mađarsku stranu jer nisu prihvaćali ponudu da u Hrvatskoj koriste svoj nacionalni jezik, a da u Budimu Mađari mogu koristiti svoj jezik. Nunciji Sabora kraljevina Hrvatske i Slavonije nisu pristali na to tvrdeći da bi oni bili osuđeni na šutnju u slučaju da se u Ugarskom saboru govori mađarski. No, dakako, nije bilo sasvim točno, zato što su nunciji uglavnom znali mađarski, ali je kao pravnička argumentacija bilo utemeljeno, jer se moglo dogoditi da budu izabrani nunciji koji ne govori mađarski jezik. Zato su Hrvati ostali kod stajališta da se njih se ne može tjerati da uče mađarski jer bi to bio znak podaništva, a podsjetili su svoje domaćine kako su i oni sami nekoliko godina ranije ustali protiv nametanja njemačkog jezika. Upozorili su i na to da su se Bosna, Bugarska, Vlaška, Galicija i Lodomerija ujedinile s Ugarskom na temelju latinskog i slavenskih jezika, a te izgubljene zemlje više ne bi bilo moguće povratiti ako bi se uveo mađarski jezik kao državni. Osim toga uvođenje mađarskog jezika u službenu uporabu bilo bi moguće samo jednoglasnom odlukom ugarskih gradova i županija, koji pak o tomu imaju različita mišljenja (*Declaratio ex parte Nunciorum regni Croatiae, quoad inducendam Hungaricam linguam*). Naposljetku su zaključili da legalizacija mađarskog jezika kao službenog nije korisna ni uputna za zemlju. To stajalište preuzeli su svi nemađarski narodi kao svoj temelj, tim prije što se u njemu polazi od sporazuma između pripadnika narodnosti i Mađara, koji odgovara tadašnjoj racionalističkoj filozofiji i teoriji društvenog ugovora (Mikó 1943: 10, Marczali 1907, I: 373–376). Osim toga su se Hrvati predstavili kao zaštitnici ustavnosti i ustavnog latinskog jezika (u čemu su uživali potporu Beču odanog konzervativnog dijela mađarskog naroda) od „buntovnika” koji čak i kralja žele prisiliti da im potvrdi materinski jezik. Argumenti su dijelom utjecali na mađarske nuncije, pa je Sabor dopustio Hrvatima da svoje govore održe na latinskom jeziku, kao i da se u zapisnik unese autentična verzija na latinskom (*Authentica versio Diarii Hungarici Autoritate Comitum Regni procurata*).

U donjem domu Ugarskog sabora Hrvati su se od samih početaka odlučno suprotstavili uvođenju mađarskog jezika u službenu uporabu. Prvi je protiv toga ustao ban Erdődy 4. rujna 1790. poznatom rečenicom „Regnum regno non praescribit leges”, a zatim je i zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac iskazao slično stajalište (*Authentica versio Diarii 1790–91*: 139).⁶ I hrvatski nunciji su zastupali isto gledište.

Nisu rijetki oni mađarski autori koji smatraju da se jezičnim reformama doista namjeravala provesti mađarizacija, što je inače opće stajalište historiografije naroda okupljenih pod Krunom Svetog Stjepana. Postoje i suprotna mišljenja, koja ističu da upravo držanje Hrvata u „zajedničkom” (tada još Ugarskom) saboru potvrđuje da se u razdoblju od 1790. do 1825. na diaetama još nije vodio prijem na nacionalnoj osnovi. Taj stav Imre Mikó argumentira time što se Hrvati „nisu borili za uvođenje vlastitog materinskog jezika, već za održanje latinskog jezika”, što po njemu znači da u pozadini nisu stajali nacionalni, nego klasni razlozi (Mikó 1943: 6). Po Mikóu su zastupnici narodnosti u donjem domu nastupali kao pripadnici svojih staleža, što je bečki dvor iskoristio u borbi protiv mađarskog reformskog liberalnog pokreta. Odbijajući mađarske zahtjeve za promjenama, dvor se pozivao na nacionalne interese, prava i slobode naroda u Kraljevini Ugarskoj. Uviđajući da uvođenje mađarskog jezika u službenu uporabu osnažuje mađarski nacionalni identitet, dvor je nastojao onemogućiti ili barem usporiti taj proces. S obzirom na to da su u okviru Zemlje Krune Svetog Stjepana samo Hrvati imali upravno-teritorijalnu posebnost, Mađari su im motivirani željom za uvođenjem nacionalnog jezika u javni život ponudili neka na području pod banskom vlašću ozakone svoj jezik (Mikó 1943:10). Hrvati su to pak ustrajno odbijali. Lavirajući između želja bečkoga dvora, svojih vlastitih nacionalnih interesa i pojave panslavenskih i jugoslavenskih ideja, hrvatski su nunciji u razdoblju do 1848. obično dobivali naputke da na saborima brane „stare pravice”. To je pak značilo ustrajavanje na latinskom jeziku kao zajedničkom za Zemlje Krune Svetog Stjepana. Obrazloženje i argumentacija za ovo stajalište zasnivali su se na činjenici da se Hrvatska u savez s Mađarima udružila na temelju zajedničkoga latinskog jezika. Tako je latinski postao ustavni jezik i to je bio tijekom stoljeća (Mikó 1943: 8).

⁶ Zagrebački biskup Vrhovac izdao je okružnicu kojom je pozvao svećenstvo da prikuplja stare hrvatske knjige, rukopise, pjesmarice i drugo kulturno blago na hrvatskom jeziku, a planirao je i prijevod Svetog pisma na hrvatski jezik te izradu gramatike hrvatskog jezika (Smičiklas 1885).

Mađarski pisci, koji su početkom dvadesetih godina 19. stoljeća postali nositelji nacionalne ideje (prije svih Dániel Berzsenyi, Mihály Csokonai Vitéz, Ferenc Kölcsey i Sándor Kisfaludy) pozivali su se na društveni ugovor kao temelj za prevlast mađarskog jezika. Po njima su strani doseljenici tijekom stoljeća ulazili u građanski savez s mađarskom vladajućom većinom, pa iz toga proizlazi da moraju usvojiti i jezik te većine (Mikó 1943: 8). Onodobnim mađarskim piscima, ali i svekolikoj liberalnoj inteligenciji uzor su bili Francuzi, ne samo u pogledu slobodarskih ideja nego i u vezi sa shvaćanjem nacije i jezika. Kako su u Francuskoj nacija i državljanstvo podudarni pojmovi (*citoyen*), pa su stoga svi stanovnici zemlje u nacionalnom pogledu Francuzi (a govornici jezika izvan granica države su frankofoni), mađarski su intelektualci pokušali preuzeti taj model. Na tom je tragu pjesnik i glavni jezični reformator Ferenc Kazinczy uvjeravao erdeljske Saksonce da su zapravo Mađari, jer sudjeluju u mađarskom parlamentu. Naravno, takvo objašnjenje nije naišlo na plodno tlo.

Što se tiče hrvatske argumentacije iznesene na saboru 1790. godine, ona je bila logična i izražavala je načelne razloge zbog kojih je uvođenje mađarskog jezika neprihvatljivo, a to je stajalište bilo i pismeno izneseno. Mađari su u Karpatsku dolinu došli u pratnji različitih etničkih grupa, koje nisu govorile mađarski, ali im je prvi mađarski kralj Stjepan I. (Sveti) zakonom osigurao pravo da koriste vlastiti jezik i svoje institucije. Zajednički jezik bio je latinski, a ne mađarski. Vladar ne poznaje mađarski jezik, teško je očekivati da bi ga odmah mogao naučiti, a za javne poslove bi bilo pogubno kada vladar ne bi razumio sadržaj upućenih mu podnesaka. Još snažniji hrvatski argument bilo je upozorenje da u Kraljevini Ugarskoj jedva trećina stanovništva razumije mađarski, a ionako ga govori uglavnom seljaštvo. U gradovima puno više ljudi zna čitati i pisati latinski nego mađarski jezik (Napló 1791: 20). Međutim u daljnjoj su elaboraciji povrijedili nacionalni ponos mađarske građanske inteligencije koja je bila nositelj nacionalne ideje, ali i plemstva, uključujući Beču sklonu aristokraciju. Naime hrvatski su nunciji zaključili da bi lakše bilo uvesti francuski ili talijanski jezik nego mađarski, jer su to barem jezici „civiliziranih naroda”, dok mađarska književnost postoji samo u prijevodima (Mikó 1943: 10). Kao što je grof Erdődy svojom poznatom rečenicom kazao da „jedno kraljevstvo ne može nametnuti zakone drugomu”, tako su i hrvatski nunciji upozorili da se latinski jezik kao službeni i zajednički jezik državne zajednice može promijeniti samo uz suglasnost objiju strana. Time je pitanje jezika postalo stožerno ustavnopravno pitanje i otvorilo je dugogodišnji javnopravni prijepor, koji je finaliziran

sukobom dvaju naroda revolucionarne 1848/49. godine, a svoj pravni izraz je dobio Hrvatsko-ugarskom nagodbom (Zak. članak 1. iz 1868, odnosno u Mađarskoj Zak. članak 1868:XXX).

I mađarski autori slažu se da je na Ugarskom saboru u Budimu pitanje službenog jezika izneseno nepripremljeno, u ozračju velikog nacionalnog naboja koji je bio posljedica dugogodišnjeg apsolutizma i zatiranja ustavnog života. Slažu se da se plemstvo pojavilo u sabornici s neviđenim domoljubnim zanosom, odjeveno u bogato ukrašene mađarske odore, te da su uvodni govori održani na mađarskom jeziku, što je sve jamačno iznenadilo nuncije, pogotovo Hrvate. Prijedlog da se zakoni i drugi podnesci ne podnose isključivo na mađarskom jeziku, nego pisani u dva stupca (na latinskom i mađarskom jeziku) prihvale su samo neke gornjougarske (slovačke) te tri slavonske županije (Požeška, Virovitička i Srijemska) (Mikó 1943: 10).

Budimski sabor kanio je izboriti se za izdavanje nove krunidbene zavjernice (*diploma inaugurale*) kako bi se izbjegla mogućnost opetovanog apsolutističkog vladanja. U prijedlogu teksta krunidbene zavjernice stajalo je da se mađarski jezik uzdigne na razinu službenoga jezika kojim se trebaju služiti i prijestolonasljednik te nadvojvode, dok se latinski jezik i nadalje može koristiti u hrvatskim i slovačkim županijama (Marczali 1907, II: 25). Međutim Leopold II. odlučno je odbio taj tekst, izjasnivši se kako je spreman prisegnuti samo sukladno krunidbenoj vjerodajnici Marije Terezije. Ugarski sabor ipak je nastavio raspravu o jeziku, koja se u dnevnom redu navodi kao „art. 8 de lingua peregrina”. Na 23. saborskoj sjednici održanoj 4. rujna u raspravi su o osmoj točki pod nazivom „O uvođenju mađarskog jezika u upravljanje javnim poslovima domovine” protiv toga prijedloga diskutirali hrvatski ban Ivan Nepomuk II. grof Erdődy i zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac, kao dva najviša obnašatelja svjetovne i crkvene vlasti. Na banovu opasku da Mađari žele nametnuti Hrvatima zakone stigao je odgovor kako to nije mađarski cilj, ali da „ni Hrvatska ne treba očekivati da će njoj za ljubav Mađari zanemariti svoje težnje da ostvare slavu i probitak mađarske domovine” (Napló 1791: 155). U Budimu su smatrali da je način na koji su hrvatski delegati reagirali bio pretjeran, jer je predloženo uvođenje mađarskog jezika samo u onoj mjeri koja je potrebna da bi se osiguralo njegovo očuvanje i učenje. Kako bi tu namjeru što bolje izrazili, prihvatili su hrvatske zahtjeve i ugradili ih u prijedlog zakona koji su podnijeli Beču (Szekfű 1926). Kralj je 18. rujna Kancelariji priopćio da u pogledu zavjernice neće popustiti, ali je pristao potvrditi zakonski članak pod naslovom „Da se u vođenju javnih poslova ne smije upotrebljavati tuđi jezik i da se mađarski

jezik čuva” (1791: XVI). U tekstu zakona stoji da kralj jamči kako se u zemlji ne smije upotrebljavati strani jezik, a radi širenja domaćeg mađarskog jezika u gimnazijama će se, na akademijama i na mađarskom sveučilištu postaviti poseban nastavnik mađarskog jezika i gramatike. Što se javnih/državnih poslova tiče, oni će se i nadalje raspravljati na latinskom jeziku (1790/91. évi XVI. törvénycikk). Tako sročeni zakon u biti je bio samo blijeda kopija svih onih zahtjeva koje su staleži i redovi uvrstili u tekst prijedloga kraljeve zavjernice. U njemu se ne spominje da kralj, prijestolonasljednik i nadvojvode moraju učiti mađarski, da se zakoni moraju donositi na mađarskom, ni da se lokalne vlasti mogu dopisivati sa središnjim vlastima na mađarskom jeziku. No izostavljen je i dio koji jamči da hrvatski i gornjougarski gradovi i županije mogu nastaviti unutarnju uporabu svojih jezika. Premda je spomenuti zakon u Hrvatskoj žestoko napadnut kao akt mađarizacije i pokušaj nametanja mađarskog jezika Hrvatima s ciljem asimilacije, iz same saborske rasprave posve je jasno kako su Mađari Hrvatskoj i Slavoniji jamčili da na području svojih županija slobodno koriste „svoj jezik”. Činjenica je da su one odlučile da umjesto hrvatskog jezika i nadalje ostanu kod latinskoga kao „svoga” jezika.

Mađari i danas odbacuju optužbe o mađarizaciji tvrdeći da su u to vrijeme od svih naroda jedino Hrvati imali „izvjesnu nacionalnu samosvijest”, ali se ona više odnosila na javnopravnu posebnost nego na nacionalnu pripadnost (Miskolczi 1929: 353). Tu potonju tvrdnju obrazlažu činjenicom da je ban Erdődy pripadnik starodavne mađarske grofovske obitelji. Zato mađarsko stajalište zastupa tezu da se tadašnja borba vodila između liberalnog dijela ugarskog plemstva i bečkog dvora, koji je nastojao obnoviti apsolutizam u novom obliku. Dokaz za to pronašli su u austrijskom tumačenju zakonske odredbe o zabrani korištenja stranog jezika. Na dvoru su naime ocijenili da se njemački ne može smatrati stranim jezikom (Mikó 1943: 14).

Ugarski sabor premješten je u Požun 1. studenoga te je nastavio s radom i nakon krunidbe kralja Leopolda II. (15. studenoga). Od usvojenih i sankcioniranih zakona na Hrvatsku i Slavoniju se odnose Zak. članak 58. i 59. Prvi od njih (Zak. čl. 1790:LVIII) propisao je da hrvatske poslove od tada rješava Mađarsko (Ugarsko) namjesničko vijeće, a drugi (Zak. čl. 1790:LIX) da i o pitanju poreza odlučuje mađarsko namjesništvo. Premda se u hrvatskoj historiografiji često spominje „zajednička vlada”, valja upozoriti kako doslovan prijevod mađarskog teksta Zak. članka glasi: *O proširivanju nadležnosti Mađarskoga kraljevskoga namjesništva (Magyar Királyi Helytartótanács) na područje Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.*

Hrvatski je sabor na „sjeditbi” koju je ban Ivan Erdődy sazvaio za 7. lipnja 1791. prihvatio izvješće nuncija te zakone usvojene u Požunu. Sabor je donio zaključak o fakultativnoj nastavi mađarskoga jezika u osnovnim i srednjim školama na području Hrvatske i Slavonije. Prvi nastavnik mađarskoga jezika stigao je u Zagreb već u studenome 1791. godine, a naredne godine krenula je nastava mađarskog jezika u Požegi i Varaždinu. Međutim odredba o fakultativnoj nastavi i mađarska jezična politika uopće nisu polučile uspjeh jer je većina učenika odbila učiti mađarski. U Trojednoj Kraljevini i dvadeset godina nakon ove odluke, po izvješćima nadležnih ureda, u Zagrebu je od 190 učenika samo njih šest pristalo učiti mađarski.

Donji dom Ugarskog sabora 20. svibnja 1792. raspravljao je o novom prijedlogu u vezi s pitanjem jezika na svojoj X. sjednici 18. lipnja, kada se pojavila inicijativa da se županije u kojima je stanovništvo znalo mađarski jezik obvežu na uporabu mađarskog jezika, a da se drugim upravno-teritorijalnim jedinicama odredi rok za njegovo uvođenje. Toj inicijativi prigovoreno je s mađarske strane ponajprije zbog toga što bi u slučaju njezinoga oživotvorenja mnogi sposobni činovnici izgubili svoja radna mjesta, a prisilom bi se i mnogi domoljubi otuđili od materinskog jezika. Zaključeno je da treba odabrati takva sredstva koja će usaditi ljubav prema mađarskom jeziku (Napló 1792: 122).

Nakon duge rasprave staleži i redovi složili su se da se ozakoni obvezna nastava mađarskog jezika na sveučilištima i akademijama, dok je na prijedlog hrvatskih nuncija prihvaćeno uvođenje mađarskog jezika kao fakultativnog predmeta. Tako je prihvaćen Zak. članak 1792:VII. o nastavi i korištenju mađarskog jezika. U njemu se ističe da radi bržeg postizanja cilja ranijeg zakona nastava mađarskoga jezika postaje redovni predmetom unutar mađarskih granica, pa će nakon proteka stanovitog vremena javne službe u granicama zemlje moći obnašati samo oni koji mogu dokazati svoje znanje mađarskog jezika. U Hrvatskoj i Slavoniji („pridruženim stranama”) mađarski je jezik propisan kao fakultativni predmet. Katedre za mađarski jezik osnovane su na akademijama u Zagrebu, Požunu, Košicama, Pečuhu, Velikom Varadinu te u onim kraljevskim gimnazijama (od njih ukupno trideset) u kojima je stanovalo nemađarsko pučanstvo (Mikó 1943: 17). Zakonom nisu obuhvaćene pijarističke gimnazije, kao ni protestantske i pravoslavne (rumunjske i srpske) škole.

Pitanje mađarskog jezika opet je aktualizirano na saboru 1805. godine. Hrvati su tvrdili da je latinski (dijački, deački) jezik star koliko i država i da Hrvatska ima pravo na svoj jezik isto toliko koliko i Mađarska na mađarski

jezik. Mađari to nisu osporavali, ali im nije bilo po volji što Hrvatski sabor ne želi proglasiti hrvatski jezik za svoj nacionalni jezik, nego ustraje na latinskom kao „svom” jeziku. Prabilježnik Ljudevit Petković inzistirao je da na snazi ostanu sve odredbe Zak. članka 58. iz 1791. kojima je vlast Ugarskoga kraljevskoga namjesničkoga vijeća proširena na Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju, ali je istaknuo da Hrvati neće pristati da se protivno zakonskim odredbama od Namjesničkog vijeća traži uporaba mađarskog jezika (Napló 1792: 65). Mađarski staleži odgovorili su da od stanovnika Hrvatske neće tražiti poznavanje mađarskog jezika, ali se ono očekuje od svih zaposlenika u mađarskim dikasterijima. Na sjednici održanoj 2. studenoga donji dom je obaviješten da su u gornjem domu hrvatski nunciji izrazili nezadovoljstvo „već i zbog toga” što se navode u potpisu adrese upućene kralju. Tamo stoji formulacija „zemaljsko zasjedanje Ugarske i pridruženih joj strana”, što Hrvati ne prihvaćaju. Mađarski su nunciji nakon dugačke rasprave umirili hrvatske kolege, pa je nacrt adrese ipak prihvaćen (Napló 1792: 77, Miko 1943: 19). U adresi upućenoj kralju 2. studenog 1805. ističe se da je korištenje mađarskog jezika u skladu s ustavom i drevnim običajem uporabe materinskog jezika. Zato mole kralja da dozvoli podnošenje adresa na latinskom i mađarskom jeziku te da se korištenje mađarskog jezika odobri županijama u upravnim poslovima, kao i u pravosuđu. Ustrajali su i na tomu da se mađarski jezik u duhu zakona iz 1792. uvede u škole kao redovan predmet. Kralj je zbog ratnog stanja i nepovoljne vanjskopolitičke situacije bio prisiljen popustiti Mađarima, te je sankcionirao Zak. članak 1805:IV. o korištenju mađarskog jezika. Hrvatski su nunciji međutim nakon sabora podnijeli kralju poseban podnesak, moleći da se važenje odredaba spomenutog zakona ne proširi na posestrime zemlje. Palatin i ugarska kancelarija dali su potporu podnesku, koji je kralj prihvatio 25. veljače 1806. Hrvati ni na ovom saboru nisu pokušali ozakoniti materinski jezik, nego su „svojim” jezikom i nadalje smatrali latinski (Szekfü 1926, spis br. 35).

POČETAK HRVATSKO-MAĐARSKOG JAVNOPRAVNOG SPORA

Na Ugarskom saboru sazvanom za 5. travnja 1807. mađarski staleži su istupili sa zahtjevom da se mađarski jezik uvede u sve grane javnog života. Ako prihvatimo tvrdnje mađarskih autora, da se u prethodnih sedamnaest godina nije radilo o mađarizaciji, to se za rad spomenutog sabora nikako ne može reći. Tada je istaknuto načelo da će „nacija biti sretna samo onda ako

bude govorila jednim jezikom”, a izneseno je i stajalište da je nacija važnija od ustava, jer se izgubljeni ustav može povratiti, ali s gubitkom nacionalne svijesti umire i nacija. Od tada se otvara novo poglavlje u povijesti mađarskog državnog jezika. Mađarsko plemstvo napustilo je dotadašnje javnopravne temelje tako što je staleški ustav podredilo idealu mađarske nacionalne države. Uvođenje materinskog jezika postalo je *conditio sine qua non* i željelo se postići odmah. Međutim taj cilj nije bilo moguće ostvariti zbog protivljenja Hrvata (Ajkay 2005: 532). Zato je mađarska javnost hrvatske nuncije smatrala jedinom zaprekom za ostvarivanje emancipacije, pa je pitanje jezika postalo prvorazredni javnopravni prijedpor, kolokvijalno nazvan „hrvatsko pitanje”. U biti se nije radilo o hrvatskom pitanju, nego o uvođenju mađarskog jezika u službenu uporabu. Mađarski staleži htjeli su degradirati Hrvatsku i Slavoniju, pa su počeli dokazivati da su te „dvije pokrajine” u stvari Mađarskoj podložne zemlje, a ne ravnopravni čimbenici u personalnoj/realnoj uniji.⁷

Ugarski je sabor na sjednici održanoj 12. svibnja izabrao odbor od četrdeset i osam članova kako bi formulirao želje i pritužbe. Povjerenstvo je svoj prijedlog podnijelo na 43. sjednici 21. rujna. U njemu je u više točaka dotaknuto i pitanje mađarskog jezika, čija uporaba je predložena u svim porama društva. Novost je bila da se više nije pravila razlika prema „gornjougarskim” i hrvatskim županijama, jedino je predloženo da im se propiše rok u kojemu moraju uvesti mađarski jezik (Mikó 1943: 21).

Saborska rasprava počela je 27. listopada. Hrvatski nunciji ustvrdili su da se na posestrime zemlje nikakav rok ne može odnositi, jer u njihovim uređima uglavnom rade ljudi koji ne znaju mađarski. Prema njihovim riječima ta se želja ne može provesti u praksi, jer nema dovoljno učitelja koji bi mogli sve Hrvate naučiti mađarski jezik, pa stoga treba ostaviti najmanje pedesetak godina za provedbu prijedloga. Mađarska država postoji više od osam stotina godina bez nametanja njenog jezika kao službenoga, pa jamačno može i dalje egzistirati i bez toga.

Od tada je započeo otvoreni hrvatsko-mađarski javnopravni prijedpor, u okviru kojega je pitanje jezika bilo sporedno, jer su teme bile: kako su mađarski vladari dospjeli na hrvatsko prijestolje (porazom na bojnopolju, kako su tvrdili Mađari, ili pak sporazumom hrvatskog plemstva s kraljem Kolomanom, kako tvrdi hrvatska historiografija), jesu li Hrvatska, Slavonija

⁷ Ime zemlje bilo je Kraljevine Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, zato se koristi naziv u množini, jer se radi o tri zemlje, odnosno dvije ako se u naslovu izostavi Dalmacija.

i Dalmacija „podložne strane” (*partes subjectae*), „pridružene strane” (*partes adnexae*) ili pak „posestrime zemlje” (*socia regna*), komu pripadaju Rijeka i Međimurje, važi li i na području Slavonije hrvatski zakon po kojemu pravo građanstva mogu steći samo rimokatolici? Mađarski nunciji tvrdili su naime da prava i povlastice uživa samo Hrvatska, ali ne i Slavonija, pa se zato ona može obvezati na uvođenje mađarskog jezika. S obzirom na to da je Slavonija „oduvijek pripadala Ugarskoj” na nju se ne odnose odredbe o jedinjoj katoličkoj vjeroispovijesti, niti se može izuzeti od obveze uvođenja mađarskog jezika. Hrvati su odgovorili da je i Slavonija pod jurisdikcijom hrvatskog bana, pa se ne može odvojiti od Hrvatske. Stoga su tražili da Ugarska poštuje hrvatske i slavonske zakone i municipalna prava. Jedno od tih prava jest slobodan odabir jezika, a Hrvati ustraju na tome da se javni poslovi vode na latinskom jeziku. Iz takvog držanja hrvatskog izaslanstva proizlazi da je njima naglasak bio na očuvanju staleških povlastica, a ne na nacionalnoj emancipaciji.⁸

Pritom dakako među Mađarima nitko nije dvojio da je Hrvatima materinski jezik hrvatski, premda će se dvadesetak godina kasnije pojaviti „ilirsko”, pa „jugoslavenko” i naposljetku „hrvatsko-srpsko” nazivlje za jezik. Prilikom kasnije diferencijacije u hrvatskim redovima pristaše saveza s Mađarima naglašavali su krilaticu „Em smo Horvati”, zauzimali se za obranu „čistoga hrvatskoga” imena i jezika (naime, kajkavskoga dijalekta) od ozakonjivanja štokavskog dijalekta (govorio se u Slavoniji), koji su nazivali „vlaškim jezikom”. Bili su protiv ilirskog pokreta, „jugoslavjanstva”, prepoznajući da će se utapanjem u Iliriju izgubiti hrvatski nacionalni identitet. Zbog toga su proglašeni „mađaronima” i taj naziv im se i danas prišiva. Kao što su Gajevi pristaše njih smatrali otpadnicima od narodnih interesa, tako su oni ilirce optuživali da napadaju ne samo na Mađare nego i „na svoj rod i Domovinu” (Ćosić 2020).

Pitanje Slavonije ostalo je otvoreno sve do nagodbe iz 1868. Naime nedvojbeno je Slavonija nastala u 11–12. stoljeću na području Zagrebačke, Varaždinske, Križevačke, Vrbaske, Dubičke i Sanske županije (Szeberényi 2017: 426). Ona se u ustavnopravnom pogledu naslanjala na Mađarsku: kralj Ladislav I. Sveti ustrojio je feudalne županije prema mađarskom modelu (a ne prema rodovskoj povezanosti kakva je još postojala u Kralje-

⁸ Hrvatski autori imaju suprotno mišljenje, smatraju da je latinski jezik korišten kao „obrana” kako bi se dobilo na vremenu, odnosno kako bi nacionalni preporod pustio korijenje i zadobio više pristaša, odnosno kako bi se proveli ciljevi jezične standardizacije i unifikacije.

vini Hrvatskoj), crkvenu organizaciju (Zagrebačku biskupiju) podvrgnuo je pod Kalačku nadbiskupiju, pa je stoga ostala povezanost i nakon što su za područje Hrvatske i Slavonije počeli biti imenovani zajednički banovi. Kada je u 15. stoljeću počela borba za mađarsko i hrvatsko prijestolje, onda su se Hrvatska (područje od Gvozda do mora) i Slavonija (prostor između Drave i Save) podijelile oko budućega kralja. Ozakonjivanje Slavonije kao „regnuma” dogodilo se na Slavonskom saboru (*Congregacio Regni totius Sclavonie generalis*) održanom u proljeće 1273. godine u Zagrebu pod predsjedanjem slavenskog bana (*banus totius Sclavoniae*) Máté Csáka, a naslov *kralj Slavonije* prvi put se pojavljuje u ispravi kralja Vladislava I. od 29. rujna 1442. izdatoj u Budimu. U njoj se navodi i naslov *Kralj Slavonije* („nos Wladislaus Dei gratia Hungarie, Polonie, Dalmatie, Croatie, Rascie, Servie, Sclavonie etc. Rex”). Kako bi podignuo značaj kraljevine Slavonije (iako nema krune), Vladislav II. Jagelović priznao joj je 1496. i poznati grb s kunom u trku (kunovina je bila stari slavonski i hrvatski porez, a kunina koža sredstvo plaćanja kod više slavenskih naroda). Ozakonjivanje slavenskog grba vezano je uz nastanak hrvatskog grba. Danas već i hrvatska historiografija prihvaća tezu da je grb s crvenim i srebrenim (srebrenim i crvenim) kvadratićima kreacija Habsburgovaca, da je nastao u Innsbrucku 1495. godine (Božić i Čosić 2017). To mišljenje je svojedobno zastupao i Ivan Bojničić, a mađarski autori ponavljaju ga već duže od dva stoljeća (Palugyay 1863: 47).

Nakon sjedinjenja dvaju sabora (1558) državni grb (*sigillum regni*) bio je slavonski grb (do 1847. godine). Slavonija je do 14. stoljeća kovala vlastiti novac, koji se nazivao *moneta banalis*, ili *banica*, odnosno *banovac*, a na kojemu se nalazio slavonski grb i natpis *moneta regis per Sclavoniam* ili *moneta ducis per Sclavoniam*. Matijaš Korvin priznao je 1472. Slavoniji pravo da radi jačanja vlastite obrane plaća samo polovicu poreza, što je postalo tzv. hrvatskim municipalnim pravom (Kušević 1830). Najstariji popis dokumenata Sabora, poznat pod nazivom *Regestum super litteris dominorum regnicolarum regni Sclavoniae* iz 1505. i škrinja povlastica ili slobostina Kraljevstva također nosi slavonsko ime u natpisu: *Regni Sclavoniae 1643*.

Prema tomu su kroz povijest paralelno egzistirala dva ravnopravna naziva – Hrvatska i Slavonija – pa stoga ovaj potonji nikako nije nekakva regionalna oznaka. Ivan Kukuljević Sankcinski na sjednici je Hrvatskog sabora 2. svibnja 1843. kazao: „Kao što svaki pravi Hrvat i Slavonac, tako sam i ja...”. Naziv Slavonac po njemu je ustavna kategorija „konstitucionalni Hrvati i Slavonci”, a nije mu jasno zašto taj jedinstveni narod s dva imena ne

ozakonjuje svoj jezik: „...svaki od njih: Niemac, Magjar i Talijan postavio je svoj jezik na prvo mjesto, samo mi ponizni i krotki Slavjani, kojih u carstvu imade 17 milijunah, samo mi plašljivi Hrvati i Slavonci, koji u svojoj domovini nismo s nikojim drugim pukom smiešani, bojimo se našega jezika, kao kakovog strašila i služimo radje tuđemu i tuđoj volji i činimo samo ono, što se drugim liepo i krasno biti vidi, i što je drugim hasnovito...” (Kukuljević Sakcinski 1997: 619–623). Uvriježeno je mišljenje da su prepreka tomu Mađari, ali činjenice svjedoče da su oni ostavili „bratskom narodu” slobodu izbora „svoga” jezika. A on se odlučio za latinski.

SLOVAČKI I HRVATSKI NARODNI PREPOROD

Iako je uvriježeno mišljenje kako su nacionalni pokreti u Kraljevini Ugarskoj nastali na tragu mađarske borbe za ozakonjivanje materinskog jezika, to baš i nije sasvim točno. Naime slovački filolog i katolički svećenik Anton Bernolák svojim radovima *Jazykovedno-kritická rozprava o slovenských písmenách* (*Dissertation philologico-critica de litteris Slavorum*, 1787), *Pravopis* (*Orthographia*, 1787) te napose slovnícom *Slovenská gramatika* (*Grammatica Slavica*, 1790) postavio je temelje slovačkom književnom jeziku i pravopisu. Jezik je zasnovao na fonetskom načelu („piši kako čuješ”) te je za okosnicu jezične norme uzeo zapadnoslovačko narječje. Osnovao je i Slovačko učeno društvo (*Slovenské učené tovarištvo*). Slovački nacionalni preporod (*Slovenské národné obrodenie*), koji se odužio do 1848. godine, u značajnoj mjeri bio je reakcija na saborska događanja. Zato je na spomenutom Ugarskom saboru 1807. nuncij Trenčinske (Trencsén) županije izjavio da se protivi prijedlogu po kojemu se u više školske mogu upisati samo učenici koji znaju mađarski, jer je to diskriminacija učenika drugih narodnosti. Predsjednik doma predložio je da se staleži uzdrže od nasilnog nametanja mađarskog jezika, ali je taj proces tada upravo počeo. Na sjednici održanoj 30. listopada hrvatski nuncij ponovio je da nikakvo jezično nasilje ne prihvaća.

O pitanju mađarskog jezika raspravljalo se na još dvije saborske sjednice. Na 81. sjednici 27. studenog 1807. u vezi s prijedlogom zakona o novačenju vojnika inicirano je da se svekolika prepiska odvija isključivo na mađarskom jeziku. Na prosvjede hrvatskih nuncija mađarska strana izjavila je da se prijedlog ne odnosi na Hrvatsku i Slavoniju, nego samo na Mađarsku. Na 93. sjednici održanoj 14. prosinca hrvatski ban Ignjat (Ignác) Gyulay, inače general topništva, u svom se govoru na mađarskom jeziku suprotstavio

uvođenju mađarskog jezika u ugarske pukovnije, jer bi time Hrvatima bila zapriječena vojnička karijera (Szekfű 1926: 80). Pored toga istaknuo je i to kako je nemoguća dvojezična vojska, vojska mora imati jedan zapovjedni jezik. Kralj je odbio mađarski podnesak te se Državno vijeće 1. prosinca izjasnilo protiv daljnjeg širenja mađarskog jezika.

Na saboru iz 1811–12. godine Mađari su otvoreno pokušali uvesti mađarski jezik u sve službe i u sve pore društva tvrdeći da je Kraljevina Ugarska u javnopravnom pogledu jedinstvena zemlja i treba imati jedan službeni jezik. Na te mađarske želje stigao je odlučan odgovor iz redova narodnosti, koje su odbile prijedlog i ponuđene rokove za provedbu odluke o uvođenju mađarskog jezika. Točka 7. prijedloga bila je usmjerena na uvođenje mađarskog jezika i u „pridružene strane”, što je radikaliziralo hrvatsko-ugarski spor. Hrvatsko-slavonski prabilježnik objasnio je da se Hrvatska i Slavonija ne protive nakani mađarskih staleža i redova u pogledu proširivanja mađarskog jezika s ciljem da stanovnici zemlje ostvare tješnju vezu sa svojom domovinom. Također je smatrao opravdanim i to da se nakon nekog vremena na odgovarajuća mjesta u državnoj upravi zapošljavaju samo oni koji znaju mađarski. Međutim hrvatski staleži ostaju ustrajni kod zahtjeva da u pogledu svojih poslova i nadalje koriste latinski jezik na kojemu su napisani svi njihovi temeljni zakoni i druge povlastice. Dakle opetovano je izneseno stajalište da Hrvati smatraju latinski „svojim” jezikom i da se svim sredstvima bore za njegovo očuvanje. Prabilježnikov umjereni govor uvjerio je mađarske redove da Hrvati nisu protiv Mađara, međutim ostalo im je nejasno zašto ne žele uvesti svoj jezik umjesto latinskog. Predstavnik peštanske županije kazao je da „Mađari ne žele potisnuti hrvatski jezik, ali hoće dokinuti uporabu latinskog jezika”.⁹ U vezi s hrvatskom argumentacijom da bi Hrvatima bio teret naučiti mađarski jezik nuncij je razložno objasnio da i latinski jezik moraju naučiti, jer im on nije materinski jezik. Objasnio je da bi donošenjem zakona o ukidanju latinskog jezika Hrvati mogli svoj materinski jezik učiniti službenim. Radi izbjegavanja kasnijih prijevora oko naziva jezika jamačno bi takvo rješenje otklonilo sve dvojbe.

Da je prihvaćen prijedlog mađarskih nuncija, ozakonjeno bi bilo kajkavsko narječje, a jezik bi se zvao hrvatski. Međutim hrvatski nunciji

⁹ *Felséges Első Ferents ausztriai császár, magyar és cseh ország koronás királyától Pozsony szabad királyi városába 1811-dik esztendőben, kis-asszony havána-k 25-dik napjára rendeltett Magyarország Gyűlésének Jegyzőkönyve.* Pozsonyban. Wéber Simon Péter betűivel 1811. és 1812. I–III. köt, 356.

naglašavali su da bi takva odluka bila u suprotnosti sa starodavnim zakonima. Objašnjavali su da zakon koji bi se donio može obvezivati samo za buduće vrijeme, a njihova stečena i od kralja potvrđena prava ne mogu se oduzimati i mijenjati. Nuncij Gömörske županije reagirao je na to istaknuvši da Hrvatska, koja je manja od jedne ugarske županije, ne može stati na put nastojanjima mađarskoga naroda, a tri slavonske županije, u čije ime također istupa, pripadale su vazda Ugarskoj. Na potonju primjedbu odmah je uzvratio drugi hrvatsko-slavonski nuncij tvrdeći da „slavonske županije spadaju pod hrvatskoga bana”. Pokušavajući ublažiti retoriku nuncij je primijetio da razlike u jezicima nikada nisu ugrozile jedinstvo između Ugarske i „pridruženih strana”, pa ga tako ni uvođenje jedinstvenog jezika ne može osnažiti. Predsjedavajući sabora u ime redova i staleža zaključio je da činjenica što Hrvati govore drugim jezikom nije mogla smetati tijesnom jedinstvu i bratskom nastojanju za ostvarivanjem zajedničkog cilja ni do sada, niti će smetati ubuduće (usp. Mikó 1943: 31).

Naposljetku je na 40. sjednici Sabora 19. prosinca pročitani usvojeni prijedlog zakona. Na njega je naredne godine stigao negativan odgovor, koji je priopćen na sjednici održanoj 28. travnja 1812. Obrazloženje je bilo isto kao i 1807. godine, tj. nema potrebe stvarati nove zakone, jer su postojeći dovoljni za njegovanje i širenje mađarskoga jezika. Odgovor je formulirao bivši hrvatski prabilježnik Ljudevit Petković, koji je već od ranije bio protivnik ozakonjivanja mađarskog jezika.¹⁰

Poslije toga ovo pitanje nije postavljano sve do 1827. godine. Tada je pak došlo do iznenadne promjene. Hrvati, koji su već skoro četiri desetljeća bili glavna prepreka mađarskoj želji za legalizacijom njihova jezika, odjednom su se na Hrvatskom saboru u rujnu 1827. izjasnili da mađarski jezik bude redovni predmet u javnim školama posestrima zemalja (Tarczay 1918). Isti su naputak dali i svojim nuncijima, koji su i na Ugarskom saboru 1830. među konkretnim željama Hrvatsko-slavonskog sabora naveli uvođenje mađarskog jezika kao redovnog predmeta u hrvatskim školama.

Pitanje mađarskog jezika opet je oživljeno nakon što je Zak. člankom 1827:XI. predviđeno osnivanje Društva za njegovanje mađarskog jezika,

¹⁰ Usp. Saborski dnevnik pisan u dva stupca na latinskom i mađarskom jeziku. *Naponként való jegyzései az 1805-dik esztendőben felséges második Ferents római császár, magyar és Csehország koronás királya által Posony sz. kir. városba Mindszent havának 13-dik napjára rendelt magyar országgyűlésének.* Posony, Belnay György Aloysy betűivel. (Két hasábosán, magyar és latin nyelven.) P. 57.

kasnije Akademije znanosti, a Zak. člankom 1830:VIII. o uporabi nacionalnog jezika propisano je da se suđenje pred gradskim i županijskim sudovima mora nastaviti na mađarskom jeziku te se obvezuju javni službenici i odvjetnici da moraju govoriti mađarski jezik. Međutim i taj zakon je važio samo „intra limites regni”, to jest unutar Ugarske, ali ne i u Hrvatskoj i Slavoniji (1830. évi VIII. törvénycikk a nemzeti nyelv használatáról).

Taj zakon izazvao je veliki otpor kod slavenskih naroda Kraljevine Ugarske, naročito kod Slovaka, i doveo je do sveslavenskog pokreta. U širenju te ideje vrlo agilan bio je Adam Kollár, slovački pravni povjesničar, carski i kraljevski savjetnik, ravnatelj Kraljevske knjižnice u Beču, a u Ugarskoj su osobito angažirani bili Slovaci Pavel Jozef Šafárik (češki: Pavel Josef Šafařík), koji je četrnaest godina bio ravnatelj i profesor netom osnovane novosadske gimnazije, te Ján Kollár (pisao je pod pseudonimom Čechobratr Protištúrsky), koji je trideset godina (sve do sloma mađarskog ustanka 1849. godine) bio peštanski evangelički svećenik (Stančić 1997: 65–76). Njihove je ideje tijekom studija u Pešti preuzeo Ljudevit Gaj i donio ih sa sobom u Zagreb. Slovački je narodni preporod posebice u drugoj etapi toga pokreta (1820–1835) oštro osuđivao one svoje sunarodnjake koji su prihvatili Ugarsku kao domovinu, a uz svoj materinski jezik istodobno koristili i mađarski. Njih su nazvali *maďaróni*, od čega je nastala hrvatska oznaka *maďaron*. Slovaci su rabili i naziv *odrodilec* za osobu koja „prednjači u promicanju mađarskoga jezika i nacionalne ideje” (Kiss 2011, Barna 2016: 73). I Hrvatima i Slovcima su dakle *maďaroni* simbolizirali njihove „odnarođene” zemljake iz redova aristokracije i plemića bezemljaša (u Hrvatskoj su to bili Turopoljci), dok su *národovci* (u Hrvatskoj *narodnjaci*) bili nacionalnoj ideji odani „domorodci”. Slovaci su maďarone nazivali još i *renegatima*, kazujući kako oni nisu ni Slovaci, ni Mađari, nego nekakvi hibridi. Kao eklatantni primjer *maďarona* isticali su Lajosa Kossutha, tvrdeći da su njegovi predci još bili Slovaci (evangeličke vjeroispovijesti), jer je njegov stric Juraj Košút (Kossuth György) istaknuta osoba slovačkoga kulturnoga i političkoga života (Parenička 1990, Parenička 2014). Etimološki su dokazivali da je izvorno prezime slovačkoga podrijetla i označava košutu, da se tako zvalo i selo u kojemu je obiteljski posjed, kao i da je na obiteljskom grbu prikazana košuta. Neki mađarski autori nemušto su pokušali objasniti da bi prezime moglo potjecati od riječi *kos* (čitaj: koš), što je naziv za ovna. Unatoč navedenom mađarska historiografija odbacuje tvrdnju da je Lajos Kossuth bio slovačkoga podrijetla, a jamačno se i sam Kossuth ćutio Maďarom. Zanimljivo je da su dvije važne slovačke nacionalne udruge osnovane u mađarskoj

prijestolnici – Slovačko čitateljsko društvo (Slovanský čitateľský spolok) u Pešti 1826. te Društvo ljubitelja slovačkog jezika i književnosti (Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej) u Budimu 1834. godine.

Hrvati su u vrijeme ilirskog pokreta mađaronima počeli nazivati sve sunarodnjake koji nisu prihvatili preporodne ideje te ideje o slavenskoj uzajamnosti. U prenošenju tih ideja veliku ulogu imao je Bogoslav (Bohuslav) Šulek, hrvatski jezikoslovac slovačkoga podrijetla. Vjerojatno je i na njega utjecao Ján Čaplovič, koji je 1841. u nekoliko čeških, njemačkih i mađarskih tiskovina dokazivao kako su Slaveni „znatno ranije od Mađara” usvojili europsku kulturu, koju su pak onda Mađari preuzeli od njih (Kiss 2011). Pozivao se i na brojčanu premoć Slavena, na nerazvijenost mađarskoga jezika u odnosu na „slavenski jezik” itd.

PRED KONAČNI RAZLAZ

Žestoke polemike vođene su na reformskom saboru 1832–36. U Hrvatskoj je to već vrijeme ilirskog, panslavenskog, protumađarskog pokreta, što se osjetilo i u saborskim diskusijama. U obranu latinskog jezika čvrsto je stao nuncij Herman Bužan, a Mađari su pokušali članak 4. Zakona broj VIII. iz 1830. proširiti na Hrvatsku. Prokušani borac za mađarske interese Pál Nagy Felsőbüki u svom je odgovoru na Bužanovo izlaganje naglasio da i nadalje ne želi provoditi nikakvu prisilu, ali posvuda u Europi je domaći jezik postao diplomatski. Njemu bi bilo razložno da Hrvati požele u svojoj zemlji uvesti hrvatski jezik, ali oni to ne žele. Naglašavao je kako Hrvatima nije smetalo ni prihvaćanje njemačkog jezika, kao ni francuskog u vrijeme maršala Marmonta, ali svaku priliku koriste da onemogućće uvođenje mađarskog jezika u javnu uporabu. Neka se onda ne žale što će i njima na kraju strani latinski jezik biti zamijenjen mađarskim (Szekfű 1926: 124).

Od tridesetih se godina 19. stoljeća i u Beču udomaćila spoznaja da je latinski jezik prošlost. Na dvoru su i nadalje odbijali mađarska nastojanja da uvedu svoj jezik u Hrvatsku te su istovremeno branili pravo Hrvata na svoj jezik, nadajući se da će se odlučiti za njemački jezik. Mađari su i nadalje naglašavali kako nemaju namjeru utjecati na jezik koji Hrvati odaberu kao svoj. Tada je došlo do nacionalnih pokreta, pogotovo među Slavenima, i to jedan predvođen Slovacima, koji je imao panslavenski karakter, i drugi koji su promovirali Hrvati, a nosio je jugoslavenski karakter. Mađari su u oba pokreta vidjeli opasnost po opstanak Kraljevine Ugarske i mađarskog naroda.

Od tada borba za jezik više nema javnopravni, nego nacionalni karakter. Ilirski pokret podijelio je Hrvate na tzv. „staro horvate” ili „Stare Hrvate” (mađarone) i na „Ilirce” ili „domorodce”. Ovi potonji zauzimali su se za očuvanje latinskog jezika, ali je 1836. Virovitička županija odlučila prihvatiti nastavu na mađarskom jeziku. Iste godine usvojen je Zak. članak 1836:III. o mađarskom jeziku, kojim je između ostalog uvedeno i vođenje matičnih knjiga na mađarskom jeziku u onim vjerskim organizacijama kojih se propovijeda na mađarskom jeziku (1836. évi III. törvénycikk a magyar nyelvről). U sabornici je odnos prema Hrvatima postao sve napetiji, ali je još uvijek prevladavalo mišljenje kako se bratskom narodu ne smije nasilno nametati mađarski jezik. Jedan od protivnika mađarizacije, kasniji veliki državnik Ferenc Deák, u svojoj Zalskoj županiji oglasio se protiv takve politike, ali je prepoznao u stajalištu Hrvatskog sabora i u naputcima hrvatskih nuncija nenadoknadivu štetu po mađarske nacionalne interese. Tada je već cijela nacija (osim malog broja aristokrata) bila za ozakonjivanje mađarskog jezika kao diplomatskoga. Iako Hrvati *de jure* nisu imali pravo veta, *de facto* su ga koristili već skoro pola stoljeća, tako što kralj nije potvrđivao one zakone za koje hrvatski nunciji nisu glasali. U početku je to važilo samo glede jezika, a poslije i u vezi s vjerskim pitanjem. Naime Kraljevina Hrvatska zakonima je uredila da pravo građanstva (stjecanje vlasništva i obnašanje javnih poslova i funkcija) imaju samo rimokatolici. Liberalno mađarsko plemstvo željelo je da na cjelokupnom području Zemalja Krune Svetog Stjepana to pravo dobiju i protestanti. Hrvatsku je smatralo zadnjim bastionom obrane feudalnog poretka, zemljom s kojom dijele zajedničku povijest sedam stoljeća, a sada služi tuđim (austrijskim) interesima. Unutar Kraljevine Slavonije Virovitička i Srijemska županija prihvatile su mađarske prijedloge, a Požeška županija dijelila je stajališta Kraljevine Hrvatske (Szekfű 1926: 153). Na Ugarskom saboru 1840. usvojen je Zak. članak 1840:VI, koji je propisao uvođenje mađarskog jezika u Hrvatsku i Slavoniju u roku tri godine (1840. évi VI. törvénycikk a magyar nyelvről). Naposljetku je četiri godine kasnije dovršen 54-godišnji proces legalizacije mađarskog jezika (1844. évi VI. törvénycikk a magyar nyelvről). Na tom su saboru Mađari zabranili uporabu latinskoga jezika. Kako su hrvatski nunciji izlaganja držali na latinskom jeziku, njih se uopće nije slušalo, niti su njihova izlaganja unesena u zapisnike. Kada su se požalili kralju, Ferdinand V. stavio je izvan snage odluku donjeg doma Ugarskog sabora te je na tri tjedna obustavio rad zakonodavnog tijela. Nakon pete razmjene poslanica između kralja i parlamenta vladar je ipak potpisao Zak. članak 1844:II. o službenom jeziku. On je propisao da se svi zakoni pišu na mađarskom, da je mađarski službeni jezik u zakonodavstvu, upravi, sudstvu

i u prosvjeti. Ovaj zakon doživljen je kao velika mađarska pobjeda i uspjeh reformskog pokreta. Otvorio je put onim snagama koje su kasnije pokušale ostvariti samostalnost. Hrvatska se pak sasvim udaljila od svoje saveznice.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Razdoblje između 1790 i 1848. označilo je potpuno udaljavanje dviju dotadašnjih saveznica. Tko je kriv za narušene hrvatsko-mađarske odnose? Hrvatska historiografija u tom pogledu već skoro dva stoljeća zastupa stajalište da je krivica isključivo na Mađarima, mađarizaciji i nasilju provedenom nad Hrvatima. Mađarsko je pak stajalište sasvim različito. Po njemu je do nasilja prvi put došlo 31. svibnja 1842. na županijskim izborima kada su „Ilirci u krvavoj borbi protjerali Mađarima odane Turopoljce, te su potom izabrali vlastite ljude na čelo županije” (Szekfű 1926: 154). Poslije toga su u Hrvatskom saboru nuncije poslone na Ugarski sabor izabrali bez sudjelovanja Turopoljaca, koji su prethodno isključeni iz sabornice. Ističu i da je nuncijima dat naputak da na zemaljskoj sjednici Ugarskog sabora ne smiju govoriti mađarskim jezikom. Tako se dogodilo da je Metel Ožegović na sjednicama regionalnih predstavnika diskutirao na mađarskom jeziku, a zatim je, sukladno instrukcijama, na zemaljskoj sjednici 20. lipnja 1843. morao govoriti latinski (Az 1843–44. országyűlés kerületi naplója). S obzirom na to da mu mađarski nunciji to nisu dopustili, došlo je do izgreda, poslije kojega je Sabor donio odluku da se govoriti može samo na mađarskom jeziku. Kraljevski personal István Szerencsy kao legalist proglasio je tu odluku, ali je osobno prosvjedovao protiv nje tvrdeći da ona niti je zakonita niti je pravedna, jer se njome krše hrvatska prava na davanje instrukcija.

Na temelju naprijed navedenog mađarska historiografija drži da je Hrvatski sabor postigao svoj cilj, a to je izazivanje izgreda s ciljem sprječavanja ozakonjivanja službene uporabe mađarskog jezika. Pritom su Hrvati provodili bečku politiku (Szekfű 1926: 155). Dvor im je udovoljavao prilikom svake pritužbe, pa su nekadašnji bratski hrvatsko-mađarski odnosi sve dublje tonuli u otvoreno neprijateljstvo.

Ostaje pitanje je li sve to moglo biti drukčije da su Hrvati prihvatili prijedlog da u Hrvatskoj ozakone hrvatski jezik. Jamačno bi tada službenim jezikom postalo kajkavsko narječje, a ne bi bilo ni dvojbe oko njegova naziva. Možda je i hrvatsko-mađarsko savezništvo moglo opstati. No sve su to dakako samo pretpostavke.

LITERATURA

- Ajkay, Alinka. 2005. „...Int az üdő, hogy emlékeznénk meg, hogy magyarok vagyunk” (Az 1807-es országgyűlés nyelvi vitái és a követutasítások). *Irodalomtörténeti Közlemények*, 109. évf. 4-6. füzet.
- Andrási, Dorottya. 2014. Werbőczy Tripartitumának horvát recepciója (Ivan Pergosic Decretuma és a Tripartitum modern kori recepciójának aktualitásai). *Jogtörténeti szemle*, Budapest, 2015/01.
- Barna, Ábrahám. 2016. *Megmaradni vagy beolvasni? A szlovákság polgárosodása a 19. század második felében*. Budapest: Kalligram.
- Božić, Mate; Ćosić, Stjepan. 2017. Nastanak hrvatskih grbova: Podrijetlo, povijest i simbolika od 13. do 16. stoljeća. *Gordogan*, 15 (34), 35–36, 22–68.
- Brlobaš Željka. 2024. The Particle and Conjunction Arti in the Croatian Kajkavian Literary Language. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik*, 50, 1, 1–23.
- Ćosić, Stjepan. 2020. Horvat Horvatom. Uz Horvatov članak o Danijelu Josipoviću. http://www.gordogan.com.hr/gordogan/wp-content/uploads/2011/10/G_2_21.pdf (pristupljeno 20. listopada 2020).
- Haarmann, Daniela. 2019. Die Ungarische Spracherneuerung. Einleitung in ein zentra-leuropäisches Thema. The 18th Century as Period of Innovation. Hg. Harald Heppner, Sabine Jesner. *Jahrbuch Gesellschaft zur Erforschung des 18. Jahrhunderts im südöstlichen Europa*, 2019, 2, 35–49.
- Herder, Johann Gottfried. 1791. *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. Wiesbaden: R. Löwit.
- Horvat, Rudolf. 1906. *Najnovije doba hrvatske povijesti*. Zagreb.
- Horvat, Rudolf. 1925. *Povijest Hrvatske. Knjiga 1. Od najstarijeg doba do g. 1657*. Zagreb.
- Knjiga bilježnika Pergošića Ivanuša „Decretvm koteroga ie Verbewczy Istvan diachki popiszal ... od Ivanvssa Pergossicha na Szlouienßki iezik obermien*. 1574. Nedelišće.
- Kiss, Gy. Csaba. 2011. Kik voltak azok a magyarónok? Az asszimiláció szlovák regények tükrében (tanulmány). *Irodalmi Szemle*, 2, 48–54.
- Kiss, Gy. Csaba. 2021. Petöfi és a szlávok/szlovákok Lapok a kultuszörténet egy sajátos fejezetéből. *Kortárs*, 6, 61–66.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan. 1997. Izabrana djela. *Stoljeća hrvatske književnosti*. Prir. Nikola Batušić. Zagreb: Matica hrvatska.
- Kušević, Josip. 1830. *De municipalibus iuribus et statutis regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*. Zagreb.
- Marczali, Henrik. 1885. *Magyarország története II. József korában*. Budapest.
- Marczali, Henrik. 1907. *Az 1790/I-diki országgyűlés*. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Vállalata. Új folyam (70–71). Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Mikó, Imre. 1943. A magyar államnyelv kérdése a magyar országgyűlés előtt 1790–1825. *Erdélyi Tudományos Füzetek*, 160. sz. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesülete. <https://mek.oszk.hu/07800/07881/07881.pdf>

- Miskolczy, Gyula. 1927. *A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában*. I. köt. Budapest.
- Miskolczy, Gyula. 1929. *A horvát kérdés és a délszláv állam gyökerei. A közjogi vita*. Napkelet, Budapest, br. 18.
- Palugyay, Imre. 1863. *A kapcsolt részek (Slavonia-Croatia) történelmi – s jog – viszonyai Magyarországhoz*. Pozsony.
- Parenička, Pavol. 1990. Košut versus Kossuth. *Slovenské národné noviny*. Vydavateľstvo Matice slovenskej, 14. XI. 1990.
- Parenička, Pavol. 2014. Juraj Košut bol jednou z najpozoruhodnejších postáv slovenského národného hnutia. *Slovenské národné noviny*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 13. VIII. 2014. <https://snn.sk/juraj-kosut-bol-jednou-z-najpozoruhodnej-sich-postav-slovenskeho-narodneho-hnutia/> (pristupljeno 6. kolovoza 2025).
- Sikirić Assouline, Zvezdana. 2006. *U obranu hrvatskih municipalnih prava i latinskoga jezika*. Zagreb: Srednja Europa.
- Sikirić Assouline, Zvezdana. 2009. Latinitet u hrvatskom društvu prve polovice 19. stoljeća. *Radovi Zavod za hrvatsku povijest*, 41, 257–265.
- Smičiklas, Tade; Marković, Franjo. 1892. *Matica hrvatska od godine 1842. do godine 1892*. Spomen knjiga. Zagreb: Matica hrvatska.
- Soós, István. 2005. József német nyelvredelete és a hivatalos Magyarország. In: Ferenc Bíró (szerk.). *Tanulmányok a magyar nyelv ügyének 18. századi történetéből*, Budapest, 261–301.
- Strada, Ferenc. 1940. Izdenczy József, az államtanács első magyar tagja. In: Julius Miskolczy (red.). *Jahrbuch des graf Klebersberg Kuno Instituts für Ungarische Geschichtsforschung in Wien*. X. Jahrgang. Budapest.
- Szeberényi, Gábor. 2017. „Graniče” Slavonije u 13–14. stoljeću: Napomene za prosudbu granične uloge Drave i Gvozda. *Scrinia Slavonica*, 17, 419–434.
- Szekfü, Gyula. 1926. *Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez*. Budapest.
- Szilágyi, Ferenc. 1876. *A germanizálás történelméből a két magyar hazában II. József alatt*. Budapest: Akadémiai Értesítő a történeti-tudományok köréből VI.
- Šišić, Ferdo. 1975. *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.
- Šubarić, Lav. 2015. From the Aftermath of 1784 to the Illyrian Turn. The Slow Demise of the Official Latin in Croatia. *Latin at the Crossroads of Identity. The Evolution of Linguistic Nationalism in the Kingdom of Hungary*, Bd. Central and Eastern Europe. Regional Perspectives in Global Context. Boston – Berlin: Brill, 193–217.
- Tarczay, Erzsébet. 1918. Magyar iskolák Horvát-Szlavonországban, *Magyar Paedagogia*. XXVII. évf., 2–3. szám, Budapest, 99–115.
- Völgyesi, Orsolya. 2009. Kölcsény és a magyar nyelv ügye az 1832-36-os országgyűlésen ELTE Digitális Könyvtár, Budapest. <https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/31371/V%C3%B6lgyesiOrsolya.pdf> (pristupljeno 6. kolovoza 2025).

SABORSKI SPISI

Authentica versio Diarii Hungarici Autoritate Comitum Regni procurata. Buda, Typis Regiae Universitatis, 1791.

Az 1832/1836. évi országgyűlés naplója. 1833. január 11.-iki ülés.

Az 1843–44. országgyűlés kerületi naplója, kiadta Kovács Ferenc 1894.

Naponként való jegyzései az 1790. esztendőben felséges Leopold csúseár és magyarországi király által szabad királyi városába, Budára rendelt, 1791-dik esztendőben befejezett magyar ország gyűlésének. Buda: A Királyi Akadémia, 1791. (Skráceno: *Napló*).

Naponként való jegyzései az 1792-dik esztendőben felséges Ferentz Magyar és Csehországi király altéi szabad királyi várossába Budára Pünkösöd havának 20-dik napjára rendelt, »s ugyan ott azon esztendőben Szent Iván havának 26-dik napján oé. fejezett Magyar ország gyűlésének; mélyek eredet-képen magyar nyelven Írattattak és az ország gyűlésnek fő-vigyázása alatt hitelesen deák nyelvre fordítottak. Buda: Kir. Akadémia 1792. (Skráceno: *Napló*).

ZAKONI

1790/91. évi XVI. törvénycikk hogy a nyilvános ügyek intézésére idegen nyelv ne használtassék, a magyar nyelv pedig megtartassék. *Net.jogtar.* <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=79000016.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D25> (pristupljeno 2. travnja 2025).

1792. évi VII. törvénycikk a magyar nyelv tanításáról és használatáról. *Net.jogtar.* <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=79200007.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D26> (pristupljeno 4. svibnja 2025).

1830. évi VIII. törvénycikk a nemzeti nyelv használatáról, <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=83000008.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D26> (pristupljeno 4. svibnja 2025).

1836. évi III. törvénycikk a Magyar Nyelvről. *Net. jogtar.* <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=83600003.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D27> (pristupljeno 4. svibnja 2025).

1840. évi VI. törvénycikk a magyar nyelvről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84000006.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D27> (pristupljeno 4. svibnja 2025).

SAŽETAK

Mađarski pokret za legalizaciju materinskog jezika koji se pojavio u vrijeme Josipa II. izvorno nije bio političke naravi, ali je u konačnici to postao i doveo je do ozbiljnog poremećaja hrvatsko-mađarskih odnosa. Ugledni pisci toga doba žalili su se da je mađarski jezik zanemaren i da ga aristokracija gotovo više ne govori. Naime, službeni jezik bio je latinski, komunikacija s dvorom odvijala se na njemačkom, a jezik diplomacije bio je francuski. Pitanje utvrđivanja službenog jezika spadalo je među hrvatska municipalna prava, pa je time objašnjiv otpor uvođenju mađarskog jezika. Osim toga, smatrali su ga manje vrijednim, neki čak i nedostojnim u usporedbi s latinskim ili francuskim ili njemačkim jezikom. Stoga je pokret za očuvanje i uzdizanje mađarskog jezika bio većim dijelom usmjeren protiv tog mišljenja, ali općenito protiv stava mađarske aristokracije i hrvatskih nuncija da je latinski jedini ustavni jezik.

Predvodnici pokreta bili su društveno niže rangirani književnici i srednjoškolski profesori bez ikakvih funkcija i političkih ambicija. Njihova inicijativa izvorno nije bila usmjerena protiv drugih nacionalnosti, niti im je bila namjera nametnuti mađarski jezik, iako će kasnije cijeli pokret postati asimilatorski. Tako je kulturni pokret dobio političke konotacije. Nešto slično dogodilo se nekoliko desetljeća kasnije u Hrvatskoj kada je hrvatski narodni preporod prerastao u protumađarski ilirski pokret.

Ključne riječi: mađarski jezik; latinski jezik; hrvatska municipalna prava; zakonski članci o mađarskom jeziku; hrvatski otpor uvođenju mađarskog jezika



Autorska prava: © 2025 Autor(i). Ovaj je rad dostupan u otvorenom pristupu sukladno s licencijom Creative Commons Imenovanje 4.0. međunarodna.

Copyright © 2025 The Author(s). Open Access: This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.